

Poznámky k textu A (str. 1–6), který mi dal 8. 5. 1973 Bedřich Moldan [1973]

1.

Otázka po tom, co vlastně znamená termín ‚příroda‘ (1,2), je položena i zodpovídána poněkud nehistoricky. Řecké slovo FYSIS nebo latinská natura míří ještě dost odchylným směrem proti novodobému termínu. Nepochybně ovšem to byli právě Řekové, kteří – pokud je nám známo – první rozlišili mezi věcmi, které jsou dány samy sebou, které jsou už samy sebou tím, čím jsou, které tak vznikly, vyrostly, utvářely se bez lidské asistence, a mezi věcmi, které se bez člověka neobejdou, které ho potřebují k tomu, aby byly event. aby se staly právě tím, čím jsou, které tedy člověka předpokládají. Zatímco ty první jsou dány přírodou, FYSEI, ty druhé jsou dány jinak. Řekové o nich mluví např. jako o PRAGMATA (PRAGMA = věc určená k lidskému užití nebo alespoň jako následek lidského používání poznamenaná), jindy diskutují o tom, zda určitá skutečnost je dána FYSEI či THESEI (event. NOMÓ) atd. Nedostatečnost a malá nosnost tohoto rozlišení vedla ovšem právě v průběhu dějin k nezbytnosti stále znovu se tématem zabývat. Nesnáze totiž spočívala především už v tom, že člověk sám mohl být základem a zdrojem „pragmat“ jenom díky tomu, že sám nebyl dán přírodou, FYSEI. Jakmile však byl sám pochopen jako součást přírody (a tyto pokusy byly také podniknuty již starými řeckými mysliteli, dokonce lze říci, že diskuse o „přírodních“, „přirozených“ a „nepřirozených“ skutečnostech, „věcech“ už v sobě zahrnovala, implikovala tendenci k takovému chápání člověka), stal se rozdíl mezi obojím typem skutečností velmi labilním: jestliže člověk sám je dílem přírody, tak musí být dílem přírodu vposledu všechno to, co udělá a co vytvoří. Předpoklad, že člověk je stvořením bohů resp. ve středověku stvořením jediného Boha, nemohl vést daleko, protože to neplatilo jenom o něm (a ve středověku zvláště: všechno bylo stvořením téhož jediného Boha). Řešení, odlišující člověka jako zvláštní stvoření, odlišné od ostatních (např. tím, že má duši apod.), nemohlo být uspokojivé pro svou nahodilost a libovolnost. Jediný možný – a ovšem radikální – krok musel být učiněn v tom směru, který naznačuješ ve svých dalších úvahách. Člověk není a nikdy nebyl přírodním tvorem; pokud byl přírodním tvorem, nebyl člověkem, a jakmile se člověkem stal, přestal být přírodním tvorem. Člověk vznikl tím, že se oddělil, vydělil z přírody. Tato oddělenost, vyděšenost je konstitutivním rysem člověka. Ale i tento poslední předpoklad má ještě své nesnáze. Ale to už jsou úvahy zcela systematické povahy, opouštějící hledisko historické. Na tomto místě však bude asi nutno skutečně začít.

2.

Přezkoumáme-li přesně a přísně pojem přírody, jak se ho dnes užívá a jak mu rozumíme, dojdeme k závěru, že jde o jakousi neúplnost, neplnost, zkrátka o „pouhou přírodu“. Příroda je pojem vázaný na člověka v tom smyslu, že bez něho ztrácí smysl a obsah. To, co tu (budeme-li uvažovat kosmogeneticky) bylo předtím, než se na světě objevil člověk, nebyla příroda, nýbrž kosmos, vesmír, všehomír, veškerenstvo (tj. právě vše!). Příroda však není vše, nýbrž je to „pouhá příroda“. Vpravdě tedy nelez mluvit o tom, že se člověk vydělil z přírody, nýbrž spíše o tom, že se zároveň člověk i příroda vydělili z původního kosmu, z prvotního veškerenstva. A protože příroda je vlastně zbytek, pozůstatek, vedlejší produkt vzniku člověka, takže iniciátorem, skutečným agens, novena je člověk, zatímco příroda je odpadem toho, co po vzniku člověka zbývá z původního univerza, je vlastně – s trochou nepřesnosti snad – člověk tím tvorem, tou bytostí, která svým vznikem svou existencí učinila přírodu přírodou, tj. vytvořila přírodu jakožto přírodu. Tím, že se ve světě a na světě objevil člověk, ostatek univerza zdegeneroval v pouhou přírodu. Proč mluvíme o degeneraci? Činíme tak právem, neboť mezi původním univerzem, prvotním veškerenstvem a mezi potomní přírodou je základní, takřka propastný rozdíl (ačkoliv na první pohled se může snad zdát, že se toho tak moc nestalo: původní kosmos směřoval k člověku, mířil k němu jako ke svému vyvrcholení, k svému završení, k svému jedinečnému květu. Naproti tomu příroda je soubor scestí, skladiště nepovedených pokusů, depozitář polovičnických úspěchů a neúspěchů; příroda je zbavena oné vnitřní tendence, onoho tlaku, vnitřního puzení k člověku, oné zaměřenosti, onoho směřování – a je proto pouhým rudimentem. Ovšem rudimentem nesmírně rozsáhlým a nejrozmanitěji bohatým arzenálem pro stále komplikovanější výbavu člověka, onoho tvora, který se oddělil a vydělil, který se ocitl mimo přírodu a učinil z ní materiální základnu (materiálovou základnu) pro všechna svá budoucí pragmata. Kdybychom si potrpěli na dramatické formulace, mohli bychom říci, že člověk svým zrodem znamenal smrt původního kosmu, který v naději očekával jeho příchod a pracoval k jeho porodu. Člověk

roztrhl lůno, z něhož se zrodil, a mrtvola, kterou nechal za sebou – toť příroda. Člověk, zvoliv budoucnost, zmocnil se jí tak, že ji vyrval, že ji ukradl kosmickému reziduu – přírodě. Od té chvíle je příroda bez naděje, protože bez budoucnosti. To, co dnes člověka zabíjí, to je mrtvolný puch a zplodiny rozkladu oné mrtvoly, kterou člověk nechal bezstarostně za sebou. Celý problém spočívá v tom, že příroda nezmizela, že ji člověk nezlikvidoval, nýbrž že tu je, že tu stále ještě je a že působí zhoubně: otravuje všechno, co člověk udělá, přidává ke všemu pachut, jakési jedovaté doznívání, jakési nasládlé kauzální důsledky, jež člověk nezamýšlí a z nichž se mu zvedá žaludek a kroutí se mu vnitřnosti.

3.

Jak je vidět, mám trochu jiný dojem a jinou představu než Ty. Příroda nepřestala existovat, ale přestala být „světem“ – ba nikdy jím nebyla. Svět je světlý, je sám světlo – kdežto příroda je tma tmoucí. Proto říká Rádíl v Útěše, že opouští hmotu a tmu kolem ní, např. Tragédie je právě v tom, že příroda nepřestala existovat, nýbrž že začala existovat jako příroda, tj. jako mrtvola. A že otravuje svým rozkladem (ten samozřejmě pokračuje) lidský svět, tj. jediný skutečný svět od té doby, co původní svět, prvotní kosmos zahynul při porodu člověka. Nesmíme to ovšem chápat jako jednorázovou záležitost, tu smrt kosmu a zrození člověka. To zrození člověka a jeho lidského světa stále ještě pokračuje, a také umírání původního kosmu pokračuje, tj. dosud neskončilo. Ale ta umírající, tj. stále ještě trochu živá mrtvola přírody člověka ustavičně děsí. A tak na ní člověk pracuje: jakoby odřezává jednotlivé tkáně a pěstuje je jakoby in vitro, tj. v nových, jiných než původních podmínkách – tj. právě pěstuje, kultivuje, děsí se pomyslením, že by měly zahynout – a to by musely, neboť ten celek, jehož jsou částí, už nežije, je pouhou mrtvolou, „pouhou přírodou“. A protože není v moci člověka, aby tuto mrtvolu oživil celou, pokouší se pěstovat jednotlivé její ještě neodumřelé složky. Ale stále lépe vidí, že se mu to nemůže zdařit, že umírání a mrtvolný rozklad pokračují. Dosvědčují to všechny vědy, ony speciální disciplíny, jimiž se chce člověk dostat skutečnosti na kobylku. Nejenom fyzika a chemie, ale také biologie a psychologie a sociologie atd. pracují vlastně jenom na rychlejším a efektivnějším zabíjení, dobíjení umírajícího kosmu, na jeho proměně v přírodu. Čím dále lidské vědy ve své odbornosti proniknou, tím jsou blíže oné mrtvolné přírodě a tím jsou vzdálenější oněm přežívajícím reliktvům bývalého kosmu, který žil. Vítězství techniky a techničnosti ve vědeckých postupech, proměny vědy v nástroj techniky znamená jenom přizpůsobení teoretického i praktického přístupu k té okolnosti, že mrtvola je stále mrtvější, mrtvolnější. A není to důsledek techniky, jestliže jsme udušeni a otráveni a zamořeni ve skutečnosti rozkládajícími se útržky, cáry kdysi živého kosmu, jsme otráveni samotnou přírodou. A tu nesmíme myslet jenom na přírodu kolem nás a mimo nás, ale také a zejména na přírodu v nás, na přírodu, již jsme také my sami. My sami také umíráme: umírá v nás to, čím jsme byli spjati a čím dosud jsme spjati se vším živým kolem nás, a kdysi živým kosmem, s dodnes přežívajícími zbytky, jednotlivými tkáněmi bývalého kosmu. Nesnáz spočívá v tom, že člověk se narodil, ba že se stále ještě rodí, ale už zabil a zabíjí ten svět, ten všehomír, z něhož se rodí. Zabil a zabíjí, ale pupeční šňůrou je ještě stále spjat s tím, z něhož se zrodil (a rodí) a jež zabil (a zabíjí). Odtud ta intoxikace. Méně obrazně a méně dramaticky (a pateticky) řečeno: dlouhotrvající, pomalá otrava olovem (z olovených nádob na pokrmy) by člověku jakožto tvorů, vydělivšímu se z původního kosmu a oddělivšího se od přírody, nemusela a vlastně nemohla vadit, kdyby pupeční šňůrou nebyl stále ještě připoután k tomu, co opustil. Olovo nevadí člověku jakožto od přírody oddělenému tvorů, nýbrž těm vrstvám jeho „biologického žití“, které se ještě nevydělily. Ale tělesnost patří k lidskému žití, bez tělesnosti člověk neexistuje. Je tělesnost snad onou pupeční šňůrou, které se člověk nikdy nezbaví, kterou nebude nikdy moci přestříhnout?

4

Podívejme se tedy, povzbuzeni novou problematikou, jež se takto před námi otvírá, na osudy „přírody“ v rámci lidské tělesnosti – nebo snad přesněji řečeno: osudy toho, co se umírajíc stává přírodou. V lidské tělesnosti, v lidském tělesném životě nedošlo a nedochází k onomu vydělování, oddělování od přírody (resp. toho, co jí předchází a co se v pouhou přírodu rozkládá) – a tedy ani k vydělování, oddělování přírody samotné. V lidském těle nenajdeme žádné čistě přírodní procesy a jevy, neboť vše je propojeno, vše je integrováno, vše souvisí se vším, i nejnižší úroveň procesů je nějak napojena na procesy nejvyšší úrovně (význam fyziologie trávení třeba pro duševní kondici, ale stejně tak i obráceně význam konfliktů a stresů pro vznik vředové choroby nebo infarktu myokardu apod.). Abstraktní, tj. abstrahující přístup jednotlivých přírodovědeckých nebo lékařských disciplín k člověku, respekt. k jednotlivým jeho „sekcím“ či „vrstvám“

může být metodicky oprávněn, ale jako celek je nepřiměřeným a nevyhovujícím přístupem k člověku jako celku. Antropologie jako věda o člověku se stává vskutku vědeckou, teprve když je sama integrována, tj. když se stává integrální antropologií. Tento vývoj vyjevuje zřetelné a vykazatelné analogie k vývoji věd o lidském „životním prostředí“, které rovněž tíhnou k podobné integraci, jež jim teprve dodává charakter skutečné vědy. Chopíme-li se heuristické ceny tohoto analogizujícího pohledu, dostává se nám po mém soudu jistého vodítka nemalé ceny. Právě tak jako „příroda“ v rámci lidského organismu či lépe v rámci lidské tělesnosti není žádným pozůstatkem, odpadkem, zbytkem, nýbrž integrální součástí, a právě tak jako nesmí odumírat, pokud není kvalitně nahrazena vyššími integračními prostředky (jako jsou např. nahrazeny – velmi pomalu a velmi postupně – instinkty soudnou úvahou), právě tak tomu perspektivně může a má být is „přírodou“ v rámci lidského životního prostředí. To, co lidstvo provedlo za posledních několik set let a co provádí zejména v tomto století, je v rozporu s tímto vodítkem a s touto normou. A proto je zapotřebí naléhavé změny a nápravy. Je zcela zřejmé, že vůbec nejde o nějaké muzejnictví ani o ochránářství (které usiluje o záchranu ohrožené přírody). Příroda může být postupně (a pomalu) vyřazena v nejrozmanitějších kontextech, ale pouze za předpokladu, že je ve svých funkcích kvalitně nahrazena nějakými vyššími integračními prostředky. Člověk ve svém podnikání nesmí za sebou nechávat rozkládající se mrtvolu, ale musí si konečně plně uvědomit, že veškerou svou činností proměňuje také sám sebe a podmínky své existence. Zkrátka musí si uvědomit, že může a smí ovlivňovat a proměňovat své životní prostředí pouze „organicky“, tj. tak, že je nezraňuje neusmrcuje: životní prostředí je a musí zůstat samo „živé“ (nebo alespoň „předživé“, pré-vivant, tj. životu blízké, životu nakloněné, pro život se angažující, životu se odevzdávající – a tím právě živé!).

5.

Z toho pak vyplývá i můj soud o posledních partiích Tvé úvahy, jež vyvozují důsledky z teze o neexistenci přírody. Příroda zajisté nemůže být žádných archetypem, zdrojem hodnot, absolutním základem existence. Ale nikoli proto, že by neexistovala, nýbrž proto, že byl nalezen hlubší základ, vydatnější zdroj hodnot, nový, nearchetypický „archetyp“. Člověk již nežije z přírodních impulsů (alespoň převážně), nýbrž z motivů hlubších a vyšších – přírodní impulsy a momenty, pokud si ještě podržely nějakou funkci, vintegroval a to znamená pozdvihl do roviny „nad-přírodní“ (= ne-jenom-přírodní). To je něco takového, jako že jim dal nový, vyšší život. A žádná mrtvola nikde nezůstala. To platí ovšem jen pro rámeček tělesnosti, pro rámeček jeho organismu. Naproti tomu to neplatí v oblasti jeho akcí ve světě, který ho obklopuje. A tam právě ta příroda jednak existuje jako velká síla, s níž se člověk odedávna utkává (a pak z toho vyvozuje nesmyslně – viz dokonce opožděné mozky našeho století à la Mičurin a následovníci – že přírodu je třeba přemáhat, zdolávat, vítězit nad ní, nežádat od ní milost, ale vynutit si je atd. atd.), anebo jako rozkládající se mrtvola, kterou člověk jakoby nechává za sebou, ale kterou ve skutečnosti nemůže opustit a s níž je svázán natolik, že je otravován jedy, jež nejsou leč produkty jejího vlastního rozkladu. Vztah k přírodě však musí projít . právě proto, že příroda nepřestala a nepřestává existovat – základní proměnou. Člověk musí přírodu povznést do svého lidského světa, dát jí tam nové místo a vzít na sebe odpovědnost za péči o ni – anebo jí musí nechat být. V obou případech musí nechat přírodu žít – buď jejím původním životem, anebo novým životem, jímž může žít pouze v lidské péči. V jistém smyslu se to člověk v řadě případů naučil – přírodu jako celek neničil, její vybrané partie pak pěstoval. Nejnověji byla jeho aktivita vystupňována technickými prostředky natolik, že – jak ostatně píšeš – už vybrané partie přírody nepěstuje, nýbrž strhuje do procesu produkování, vyrábění. V tomto procesu se s přírodou už počítá jako s něčím mrtvým; v jistém smyslu právem, neboť dříve či později se skutečně mrtvolou stane a stává. Důležité však je, že výroba je nemožná bez člověka, a že člověk sám je do výroby strháván – a rovněž jako něco mrtvého. A také on se dříve nebo později jakousi mrtvolou stává. Chce-li člověk sám žít jako člověk, musí přírodu nechat buď žít jejím vlastním životem, - anebo jí otevřít cestu k Novému životu, na který ona sama nestačí. A tu je ještě třeba dodat, že obě možnosti nejsou rovnocenné. Nechat přírodu žít vlastním životem je jenom jakési provizorium, neboť od té chvíle, co existuje člověk, příroda – jak jsme řekli – už nežije a nemůže žít „svým vlastním životem“, nýbrž žije „odlidštěně“, tj. zbavena toho, co v ní bylo nejnadějnějšího a nejdůstojnějšího, totiž člověka. Takže vlastně jediná skutečná perspektiva spočívá v opětovém polidštění přírody (jak o tom např. mluvil Marx v Ekonomicko-filosofických manuskriptech, i když on si to představoval ještě hegelovsky a zejména feuerbachovsky), jež ovšem může provést jenom člověk. Ovšemže tu pak nepůjde o nějaký návrat k původní „lidskosti“ či „polidštěnosti“ resp.

„neodlidštěnosti“ přírody. Člověk jako naposled-zrozený přírody se vytrhl ze světa, do něhož se narodil, a narodil se jakoby znovu do nového světa, světa řeči, světa mýtu a logu, světa mravní rozvahy a odpovědnosti atd., zejména však světa pravdy, světa toho, co „má být“. A nyní za sebou júsí táhnout – jako prvorozený „nového stvoření“ – všechno ostatní, celý původní svět „přírody“, která jeho proměnou, jeho odloučením a odchodem se stala rovněž něčím jiným – ale zatímco on šel výš, ona upadla níž, poklesla. Avšak i ona musí být „spasena“, protože „spasen“ musí být veškerý svět. Ale toto spasení spočívá v tom, že na místo oslabených nebo zrušených „přírodních zákonů“ a „řádů“ začínají vládnout zákony a řády nové – nikoli nezákonnost a neřád (= svinstvo).

6.

Poněkud bych tedy transponoval Tvé výklady. Neřekl bych, že neexistuje nic mimo člověka a jeho dílo, ale řekl bych, že posléze nebude možná žádná skutečná (nemrtvolná, nýbrž živá) existence bez přispění a asistence člověka. Jako nemohou květináče za našimi okny být živé zelenými listy a barevnými květy bez naší neustálé péče, tak nebude celá zeměkoule (zatím „nechávám být“ ostatní planety a tím spíš vzdálenější vesmír) schopná další (živé) existence bez neustálé péče člověka, bez jeho propočtů a zásahů atd. A tato péče je a vždy bude podstatně dějinná – tj. nemůže se ani dnes, ani – tím spíše – v budoucnosti vyhnout navazování na docela určité tradice, které bude smět měnit jen velmi pozvolna a zejména komplexně, tak, aby výsledkem byl vždycky nový životaschopný celek. Měnit tradici však může vždycky jen tak, že opouští staré dobré ve jménu něčeho nového lepšího. To zároveň znamená, že si nikdy nesmí myslet, že „není žádného zdroje, základu činů mimo člověka samého a jeho svobody“. Člověk může ospravedlnit a napravit své odloučení od původního přírodního celku (a toto oddělení, odpadnutí bylo právem již v nestarších tradicích spojováno s hříchem, tedy s čímsi, co musí být napraveno nebo potrestáno) jenom ve jménu nového vyššího uspořádání světových záležitostí. A to si ovšem on nevymýšlí, to není jeho specifickým produktem, nýbrž je to úkol, který na sebe bere, plán, k němuž se přiznává, rozvrh, k jehož realizaci se zavazuje, vlada, již se podřizuje. „Zakotvení ve víře“ tedy není na nějakém „druhém pólu“ lidské osobnosti, než kde je jeho svoboda. Zcela naopak: svobodu uplatní člověk pouze za předpokladu, že se uváže do služby, kde na sebe vezme břemeno odpovědnosti za provedení toho, co „být má“. Perspektiva „nápravy pouhé přírody“ je nejvlastnějším dědictvím právě oné tradice „zakotvení víry“. Víra je vynález, tradovaný z dob Soudců zejména prorockou linií starého Izraele. A byli to právě proroci, kteří si spásu všeho světa představovali i se všemi důsledky pro přírodu a poměry v ní (tak např. že vedle sebe půjdou „vedení“ pacholátkem pardus a jehňátko, ani by jeden druhému ublížil). Zkrátka: přírodní řád existuje, ale ve světle řádu nového je čímsi nedokonalým a potřebným nápravou. I to, že v starozákonním podání (převzatém a podtrženém v novozákonním) je ta nedokonalost přírody chápána jako důsledek hříchu a že náprava této nedokonalosti a i zvrácenosti je opět svázána s nápravou všech následků hříchu, s jejich vymazáním spolu s hříchem samým, má svůj hluboký smysl a ukazuje na pochopení podstatných souvislostí. – Ted' skončím. Omlouvám se za neuspořádanost a chaotičnost toho, co tu je napsáno. Ale budeme na tom přece ještě pracovat, takže jako předběžný text to snad vyhoví.

L v H

- - -

str. 1–3 15. 5. 1973; str. 4–6 11. 6. 1973